

Тыпалагічныя асаблівасці і праблемы рэканструкцыі мірскай кафлі

Зварот да дадзенай тэмы, акрамя актуальнасці самой праблематыкі, выкліканы неабходнасцю працы над экспазіцыяй “Гісторыя мастацкага аздаблення пячэй і камінаў Мірскага замка”. Яе мяркуецца размясціць на другім ярусе паўднёва-заходняй вежы, а з часам прадставіць пашыраны варыянт у Паўночным корпусе.

Экспазіцыя будзе ўключаць макеты пячэй, гістарычную і рэканструяваную кафлю, звесткі аб семантыцы і міфалогіі выяўленчых матываў. У ходзе працы давялося вырашаць праблемы, звязаныя з тэхналогіяй, спробамі рэканструкцыі, метадыкамі ўзнаўлення.

Беларуская кафля – самабытная і ў сваю чаргу адна з найцікавейшых галін творчасці беларускіх майстроў па кераміцы – займае значнае месца ў культурнай спадчыне беларусаў. Яна прайшла доўгі самастойны шлях ад XIV да XIX стагоддзяў, увабраўшы ў сябе асноўныя рысы готыкі, Рэнесансу, барока, ракако, класіцызму, мадэрна.

Дзякуючы археалагічным даследаванням можна прасачыць лёс станаўлення і развіцця беларускай кафлярнай вытворчасці, вылучыць яе асаблівасці, адзначыць яе гістарычна-сацыяльнае значэнне, гаспадарчы і духоўны стан эпохі, ацаніць эвалюцыю рамяства. Безумоўна, кафлярства, як і любая іншая мастацкая плынь, з’яўляецца гістарычным нататкам, які дапамагае нам лепш зразумець нашу гісторыю і дае магчымасць найбольш глабока яе асэнсаваць. Высокі выканаўчы ўзровень, падмацаваны высокім мастацкім густам беларускіх кафляроў, – прадмет гонару, самасвядомасці і адметнасці беларусаў.

Правільным будзе адзначыць той факт, што папярэдняю падрыхтоўку рэканструкцыі геаметрыі мірскай кафлі і далейшы перавод іх у камп’ютэрны фармат былі падрыхтаваны даследчыкам П.А. Русавым.

Асноўныя пытанні, якія ўзніклі пры аналізаванні рэшткаў мірскай кафлі – гэта праблематыка матываў станаўлення і рэканструкцыі, магчымасцей, традыцый, сродкаў і функцый з сучаснага пункту гледжання. У працэсе правядзення работы па аналізаванню рэшткаў мірскай кафлі, якія захаваліся, што на далейшае дало магчымасць мець прадметную базу для будучай даследчай работы, рэканструкцыю кафлі напаткаў шэраг праблем:

- стан захавання – недахоп частак суцэльнай выявы кафлі, што, выпадкамі, цягнула за сабой аўтарскае трактаванне і разуменне малюнка;
- залежнасць ад эвалюцыі тэхнічных магчымасцей розных часоў.

У выніку апрацоўкі інфармацыі было прынята рашэнне заняць радыкальную пазіцыю і паглядзець на тагачасны малюнак з пункту гледжання падпарадкавання яго жорсткай геаметрыі і спробы частковага перакладу яго на матэрыял у выглядзе макета, з улікам сучасных тэхналагічна-выканаўчых даследаванняў.

Абгрунтаваць гэтае рашэнне можна тым, што тагачасныя майстры дзейнічалі ў межах сваіх здольнасцяў і сродкаў. Разглядаючы гзымсавую, дывановую, каронкавую кафлю, мы ведаем, што выраб тагачаснай кафлі адбываўся са сваімі тэхналагічнымі адметнасцямі: кафля адціскалася ў драўляную ці гліняную форму, спярша трохі прысыпаную дробным пяском, што не магло не адбіцца, з сучаснага пункту гледжання, на якасці выканання тагачаснай кафлі. Але гэта не значыць, што майстры не імкнуліся да ўдасканалвання сваіх тэхналагічных працэсаў. Як і сёння, яны ладзілі спробы падпарадкаваць выяўленчую частку законам геаметрыі, у межах якой, як нам вядома, і існуе модульнае дэкаратыўна-прыкладное мастацтва.

Геаметрычная знакавасць, уз'яднаная з колерам, дае падставу вылучыць той факт, што беларуская кафля з'яўляецца вынікам не толькі тэхналагічнага прагрэсу, але і адлюстроўвае гісторыю народа, яго дух, творчыя памкненні і мастацкае светаўспрыманне, гэта рэч глыбокасімвалічная і шматзначная.

Аналіз пабудовы кампазіцыі.

Праблемы рэканструкцыі мірскай кафлі.

Эвалюцыя тэхнічных здольнасцей розных часоў

Тэхналогія кафлярства, як і любая іншая тэхналогія, мацуецца на залежнасці тэхналагічных асаблівасцей ад праектнай задумы. Менавіта гэтая залежнасць і стаіць на мяжы, што з'яўляецца кропкай раўнавагі двух супрацьлеглых (адваротных) бакоў.

Што тычыцца тэхналагічных асаблівасцей, а ў першую чаргу здольнасцей дасягнення праектнай задумы ў кераміцы – гэта асноўныя матэрыяльныя сродкі: аб'ём, колер.

У галіне кафлярства аб'ём трапляе ў залежнасць ад трохмернай выявы, якая існуе ў межах выяўленчага поля. Выява ў гэтых межах мае свае правілы, якія кіруюцца сваімі законамі. Асноўнае правіла модульнага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва мацуецца на выяўленчай пабудове, падпарадкаванай законам сеткі, бардзюра, разеткі. Кожны з іх мае сваю асаблівую адметнасць.

Закон сеткі – гэта пабудова кампазіцыі, якая мае свае развіццё як па гарызанталі, так і па вертыкалі адначасова.

Закон бардзюра – гэта пабудова кампазіцыі, якая мае свае развіццё па гарызанталі.

Закон разетки – гэта пабудова кампазіцыі, якая мае свае развіццё ў выглядзе прамневай сіметрыі. Малюнак выпрастаны ад адной кропкі ў розныя бакі.

Гэтыя вышэйпералічаныя законы, як мы ўжо казалі, існуюць у межах выяўленчага поля, якое з’яўляецца наяўнасцю мноства выяў і ў якім магчымы кампазіцыйныя аперацыі.

Набор кампазіцыйнага развіцця, згодна з адным з законаў, ажыццяўляецца з дапамогай выяўленчай велічыні – модуля.

Кампазіцыя непасрэдна складаецца з множання, дзялення, складання, адымання выяўленчых велічынь, пры абавязковай умове існавання знешняга контуру выяўленчага поля.

Множанне камбінаторнага модуля

Разгледзім множанне камбінаторнага модуля як самае распаўсюджанае развіццё кампазіцыі ў межах знешняга контуру [гл. выяўленчы дадатак № 1].

Будзем выкарыстоўваць нумарацыю элементаў кампазіцыі з дапамогай верхніх і ніжніх індэксаў; верхні індэкс азначае нумар унутранага вочка знешняга контуру, ніжні – нумар кампазіцыйнага слупка. За прыклад возьмем рэканструкцыю мірскай кафлі, маркіраваную як “Ра 5 Пл.”.

- Напачатку мы маем модульны знешні контур кафлі, як правіла, памер якога быў 180x200 мм. У выпадку “Ра 5 Пл.” – знешні памер контуру 190x190 мм, унутраны памер 178x178 мм [гл. мал. А выяўленчага дадатку № 1].

- Затым знешні контур насычаецца ўнутранымі контурамі, ствараючы кампазіцыйныя вочкі. Унутраныя контуры маюць схему пабудовы, якая падпарадкавана закону разетки [гл. мал. В выяўленчага дадатку № 1].

- Далей, калі контурныя базы створаны, мы непасрэдна можам разгледзець кампазіцыйнае насычэнне выяўленчага поля па сродках множання модуля.

На гэтым этапе законы пабудовы перапынены непасрэднымі дзеяннямі, якія мы называем творчасцю. Сам мастак-выканаўца стварае вобразную частку, якую мы далей будзем прымаць за камбінаторны модуль. У дадзеным выпадку камбінаторны модуль з’яўляецца дадаткам да контурнай базы на малюнку С выяўленчага дадатку № 1.

- На малюнку С выяўленчага дадатку № 1 мы можам назіраць наяўнасць камбінаторнага модуля 1/1а. Далей насычэнне кампазіцыі адбываецца ў межах вочка № 1, дзе мы назіраем прыклад насычэння выяўленчага поля з дапамогай люстэркавай сіметрыі, вынікам якога з’яўляецца модуль 1/1а+1б.

Люстэркавая сіметрыя – гэта насычэнне выяўленчага поля ў межах закона “бардзюр” з дапамогай сіметрычнага дадання адлюстраванай выявы аднаго і таго ж камбінаторнага модуля [гл. мал. D выяўленчага дадатку № 1].

- Затым пабудова кампазіцыі выходзіць па-за межы ўнутранага контуру вочка №1. І зноў, карыстаючыся люстэркавай сіметрыяй, ад вочка №1 да межаў вочка № 2 здзяйсняецца пабудова кампазіцыі выяўленчага поля, вынікам чаго з'яўляецца модуль 2/1a+1б [гл. мал. Е выяўленчага дадатку № 1].

- Аналагічным чынам адбываецца насычэнне ўнутранага контуру вочак № 3 і № 4. Модуль 3/1a+1б атрымліваецца з дапамогай люстэркавай сіметрыі ад модуля 2/1a+1б [гл. мал. F выяўленчага дадатку № 1].

- Па папярэдняй аналогіі модуль 4/1a+1б паходзіць ад модуля 3/1a+1б [гл. мал. G выяўленчага дадатку № 1].

Складанне выяўленчага модуля

Зараз разгледзім пабудову кампазіцыі па сродках складання. За прыклад возьмем геаметрычную рэканструкцыю мірскай кафлі, маркіраваную як “Гм 2 Пл.” [гл. выяўленчы дадатак № 2].

- Абавязковая ўмова – наяўнасць знешняга контуру выяўленчага поля [гл. мал. А выяўленчага дадатку № 2]. Памеры контуру: знешні 170x170 мм, унутраны – 150x150 мм.

- Знешні контур набывае унутраныя контуры, якія размешчаны па закону “сеткі”. Сетачны ўнутраны контур упісаны ў знешні контур выяўленчага поля з дастатковай заканамернасцю “сетачнай пабудовы” [гл. мал. В выяўленчага дадатку № 2].

- Далей адно з цэнтральных вочак як самастойны сектар выяўленчага поля кампазіцыйна насычаецца выяўленчай велічынёй і прытрымліваецца развіцця кампазіцыі па схеме множання камбінаторнага модуля [гл. выяўленчы дадатак № 1, малюнкi А, С, D, E, F, G], [вынік насычэння самастойнага сектара на малюнку С выяўленчага дадатку № 2].

- На дадзеным этапе мы можам прасачыць асаблівыя адметнасці фарміравання выяўленчага поля, у якім кампазіцыя фарміруецца са складання выяўленчых велічынь. Асноўнае яе правіла – выяўленчае групуванне.

Выяўленчая група – гэта мноства выяўленчых велічынь, здольных да дзеянняў, задавальняючых наступныя патрабаванні: (1) асацыятыўнасць, (2) існаванне нейтральнага элемента (унутраны контур выяўленчага поля), (3) тоеснае заканчэнне пабудовы кампазіцыі ў межах знешняга контуру кафлі.

Разгледзеўшы два прыклады з асноўных законаў набору кампазіцыйнага развіцця з дапамогай выяўленчай велічыні, мы можам выходзіць па-за межы знешняга контуру выяўленчага поля кафлі і прасачыць

асаблівасці тэндэнцый пабудовы агульнай выявы, існуючай у абмежаванні габарытаў печы (вышыні, шырыні, даўжыні).

Гістарычная даведка.

Згодна работы даследчыкаў А. Трусава і І. Чарняўскага “Беларускія кафляныя печы XVI–XX стст. (гісторыя і тыпалогія)” печы XIV–XVII стст. можна вывучаць па матэрыялах археалагічных раскопак і аналагах краін Заходняй і Цэнтральнай Еўропы. Першыя кафляныя печы мелі простыя формы, набліжаныя да паўсферы, цыліндра, конуса, усечанага конуса і г.д.

Памеры іх былі невялікімі. Напрыклад, у Лідскім замку каля заходняй сцяны ў працэсе археалагічных раскопак пад печы (існавала з XIV ст.) меў форму квадрата 80x80 см. Кафляная печка XIV–XV стст. у выглядзе купала з гліны на драўляным каркасе знойдзена ў канцы XIX – пачатку XX ст. у в. Кошын колішняга Новагародскага павета (Баранавіцкі раён). Под печкі XVI ст. памерам 1,4 x 1,6 м, знойдзены каля малога ўвахода ў Лідскі замак, складзены з камянёў і цэглы-пальчаткі. У гарадскім пасёлку Мір у межах падмуркаў будынка XVII ст. знойдзена ніжняя частка кафлянай печкі другой паловы XVII ст. добрага захавання. Захавалася яна на вышыню 0,98 м. Гэта адзіная на Беларусі знаходка печы XVII ст. такой адносна добрай захаванасці. Яе знешнія памеры 1,20 x 1,00 м, унутраныя – 0,65 x 0,65 м. Складзена з цэглы (27,5 x 13,5 x 8,5 см) на гліне. Таўшчыня швоў – 3,0 см. На ўсходняй сценцы печкі знаходзіцца арачны праём. Под гліняны, размешчаны на мацерыковым пяску. Кафлі на вонкавай паверхні амаль няма. Яна, відаць, знятая. Толькі ў развале каля ўсходняй сценкі печкі, які ўтвораны зруйнаванай верхняй часткай, знойдзена цэлая гзымсавая кафля.

Эвалюцыя формы корпуса печкі шчыльна звязана з развіццём формы разнастайнай кафлі. У гісторыі кафлярства вядомы два тыпы розных па канструкцыі кафляў. Храналагічныя рамкі іх бытавання часткова супадаюць. Першы тып – гаршковая кафля – бытаваў з XIV да XVII ст. Другі – каробкавая – з XV да XX стст.¹ Такім чынам, згодна прыведзенага даследавання, мы можам вызначыць асноўныя параметры тагачасных мірскіх печаў.

Непасрэдна набор выяўленчага поля кафляных печаў праходзіў розным чынам. Першае тлумачэнне гэтаму дае тыпалогія геаметрычнай пабудовы кафлі ў межах яе знешняга контуру як самастойнай модульнай велічыні:

- гаршковая
- гзымсавая
- каронкавая

¹ Трусаў, А., Чарняўскі, І. Гісторыя і тыпалогія беларускіх печаў XIV – пачатку XX ст. Рукапіс справаздачы Інстытута “Белспецпраектрэстаўрацыя”. – Мн., 1988. – 33 с.

- дахоўчатая
- сцянная
- кутняя
- сцянная-дывановая
- ажурная

Адпаведна такім тыпалагічным асаблівасцям кафлі будаваліся кафляныя печы на Беларусі.

З пункту гледжання мастацка-выяўленчага зместу вядомы наступныя тыпы беларускай кафлі:

- геаметрычная
- геаметрычна-раслінная
- раслінная, раслінна-жывёльная
- гладкая
- геральдычная
- партрэтная кафля

Аналіз асноўных тыпаў кафлі як самастойнай модульнай велічыні. Пабудова геаметрыі ў межах контуру памеру печы з гэтай кафлі

На аналіз возьмем некалькі самых выразных прыкладаў пабудовы геаметрыі ў межах знешняга контуру выяўленчага поля кафлі. Гэта будзе дывановая, кутняя і сцянная кафлі.

- Сцянная кафля – камбінуецца групавым мноствам і з’яўляецца выяўленчым полем, насычаным умовамі камбінацыі [гл. выяўленчы дадатак № 2].
- Кутняя кафля – камбінуецца групавым мноствам і з’яўляецца вынікам абелевай (камутатыўнай) аперацыі сцянной кафлі, што пры дзяленні і складанні стварае суцэльны знешні контур выяўленчага поля кафлі.
- Дывановая кафля – з’яўляецца падвідам сцянной кафлі і камбінуецца групавым мноствам, насычаным умовамі камбінацыі задавальняючых наступныя патрабаванні: (1) асацыятыўнасць, (2) адсутнасць знешняга элемента (знешняга контуру выяўленчага поля кафлі).

Па выніках аналіза пабудовы кампазіцыі можна прасачыць асноўныя праблемныя этапы рэканструкцыі геаметрыі выяўленчага поля, звярнуць увагу на станаўленне тыпалогіі мірскай кафлі, прыняць найбольш адпаведныя рашэнні ў рабоце з яе рэканструкцыяй. Дапамагае спрасціць методыку даследавання рэшткаў кафлі пры ўмове частковага недахопу элементаў суцэльнай выявы.

Літаратура:

1. Археалагічная спадчына Падляшша і Гродзеншчыны. – Беласток: А. Сохор, 2006. – 104 с.: іл.
2. Здановіч, Н.І., Трусаў, А.А. Беларуская паліваная кераміка XI–XVIII стст. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 183 с.: іл.
3. Лабачэўская, В. Повазь часоў. Беларускі рушнік. – Мн.: Беларусь, 2002. – 231 с.
4. Собаль, В.Е., Ткачоў, М.А., Трусаў А.А., Угрыновіч, У.В. Беларуская кафля. – Мн.: Беларусь, 1989. – 159 с.
5. Трусаў, А., Чарняўскі, І. Гісторыя і тыпалогія беларускіх печаў XIV – пачатку XX ст. Рукапіс справаздачы Інстытута “Белспецпраектрэстаўрацыя” – Мн., 1988. – 33 с.
6. Русаў, П.А. Рэканструкцыя геаметрыі мірскай кафлі.